ВСЕСВІТ

ЖУРНАЛ ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1–4
2024
ВИХОДИТЬ З 1925 Р.

99-річчя «ВСЕСВІТУ»

Сергій Тарадайко

КАДРОВЕ ПИТАННЯ

— Хай чабан! — усі гукнули, —
за отамана буде.
П. Тичина. На майдані коло церкви…

Люди старшого віку, певне, згадають, як у школі ще вчили цей вірш. Адже діти мали відчути всю величність епохи, коли проста людина з «низів» могла піднятися вгору. Тоді ніхто не замислювався, чи вийде з тої людини хоч якийсь там «отаман»? Або що, коли чабан (у новому своєму призначенні) скористається тими звичками, що набуті ним у минулому? — Коли він іще, сказати б, опікувався худобою.

Та тепер усе помітно змінилося, й питання про фахову відповідність уже здається ледве не першим. І справа не тільки в очевидній кадровій кризі, що постала зараз у владі. — Це питання значно складніше, й тому потребує свого дослідження. Втім одразу варто відзначити парадоксальну, по суті, річ. Адже маємо розглядати не професійну діяльність, а діяльність непрофесійну, й видається, це не просто дещо нижче за рівнем, а наслідок якихось інших історичних і соціальних умов.

Але спершу треба згадати саме поняття професії. — За звичними нам уявленнями, це певна сфера діяльності та достатня кваліфікація. Без сумніву, слід окремо зазначити, що це праця для заробітку. Втім указані тут ознаки навряд чи можна вважати лише виключно «професійними», бо дещо подібне вже зустрічається навіть у традиційному господарстві та ремісництві…

Тобто маємо таки виявити відзнаку, що характерна для професійної (саме для неї) діяльності. Й видається, що це робота, власне, вільної людини. Бо спочатку, зважаючи на свої здібності, слід обрати собі відповідне заняття. Крім того, докласти купу зусиль, аби здобути й освіту, й потрібні навички. (Це довгі роки!) Й, нарешті, треба надалі підтримувати цей рівень і набувати нового досвіду. — Звичайно, таке занурення до своєї роботи буде можливе лише тоді, коли вважаєш її справді саме *своєю*.

Не потрібно пояснювати, що це могло статися лише за певних умов, адже говоримо про вільну людину. Тож ідеться про Захід і риси Нового часу. Й зовсім інше становище було, звісно ж, у нас. Отож одразу треба згадати про довге перебування в імперії, що наслідувала зразки суто східної деспотії. Тут окремо взята людина ніколи не почувалася вільною. Й, певне, передусім, якщо казати про сферу діяльності. Все залежало від обставин або традиції, від умов існування чи рішення керівництва…

Це може здаватися не надто вже й очевидним, але згадані тут умови лиш ускладнювали чи навіть і виключали появу, власне, фахового ставлення

до роботи. — Прикметно, що коли необхідно було створити щось особливе, тоді наймали спеціалістів із-за кордону; саме так і були збудовані, приміром, і Кремль, і палаци Санкт-Петербурга. Чи потім і Дніпрогес, і різні заводи… Втім, ідеться не тільки про великі проекти. Ми пам'ятаємо, з якою затятістю всі ганялися за тими ж «імпортними» речами. Видно, справді «… добротність виконаної роботи залежить від історичних обставин» [1].

Отже, маємо зауважити, що професія, принаймні на Заході, видається дуже важливою стороною, по суті, всього життя. Наприклад, у Макса Вебера прямо сказано про здатність «віддаватися» роботі за фахом. І що ця здатність (уважно!): «завжди була і наразі залишається однією з найтиповіших ознак нашої капіталістичної культури» [2].

До слова, така робота відбувалася за ринкових умов, і потрібно було невпинно підтримувати свій рівень у конкурентному середовищі, це, напевне, чи не найбільше стимулювало саме фахове розуміння своєї праці. Й навпаки. За відсутності конкуренції дуже багато людей не трималися за професію. — Важливіше було добре «прилаштуватися»… Не дивно, що за радянської доби (коли масовою стала «вища» освіта) мало не вперше з'явилася купа людей, які навчались чомусь одному, проте займалися чимось іншим.

Окремо треба згадати поширене тоді явище, яке рідко здається гідним уваги. — Це «художня самодіяльність»… Адже мова про дещо дотичне до предмета нашого розгляду. З одного боку, бажання зайнятися чимсь іще лише засвідчило, що людина не хоче таки «віддаватися» роботі (за Вебером). А, з іншого — знову йшлося про дещо непрофесійне…

Власне, тут і з'являється достатньо цікавий жанр, який невдовзі стає нечувано популярним. Адже це було розігрування сценок у вельми веселому чи навіть і сатиричному ключі. — Тоді поширилася «гра», що була названа знайомими трьома буквами КВН: «клуб веселих і (російською) *находчивых*». І саме згадані сценки зі звичайного, так би мовити, життя чи не найбільше приваблювали й захоплювали глядача.

Нова розвага стає на диво розповсюдженою, бо власні команди тоді з'явилися в інститутах і в установах, у школах і на заводах… І можна згадати про відгалуження тої гри. Про такі собі СТеМи, студентські театри мініатюр, які, зрештою, й зосередилися на розігруванні реприз. Як відомо, найперше вони висвітлювали студентське й молодіжне життя. Та, по суті, такі вистави, за всієї непрофесійності, мали дуже велике значення, бо в іншому випадку надто складно було б уявити це загальне захоплення.

Тож відразу треба підкреслити, що поява цих настроїв у суспільстві прийшлася на 60-ті роки вже минулого століття. — На перше післясталінське, можна сказати, десятиріччя, коли нарешті зникає страх.

Ясна річ, у новому жанрі не було ще нічого критичного щодо влади… Втім, усе-таки йшлося про досить опозиційне, сказати б, явище, бо насправді критичним є власне сміх. — Адже сама його сутність уже заперечує все нудне та цілком офіційне. До речі, нітрохи не заважала й непрофесійність акторів, які розігрували ті сценки. Навпаки: це підкреслювало спільність отих акторів

[1] *Музіль Р.* Людина без властивостей. — К., 2010 — Т. 1 — С. 68.

[2] *Вебер М.* Протестантська етика і дух капіталізму. — К.: Наш формат, 2018 — С. 69.

і глядачів, отже, складалося відчуття суто народного дійства. Коли згадати про Бахтіна, це була вже «народна сміхова культура»[1].

Цікаво, що ті 60-ті стали також епохою змін і на Заході. Тоді справді з'явилися нові настрої, причому дуже критичні та радикальні. (Й насамперед у молодіжному середовищі.) Ці зміни виявлялися в усьому, навіть у зачісках, у вбранні чи, приміром, у стосунку до сексуальності. Виникла нова музика, гучніша, жорсткіша, ритмічніша… Й невдовзі все це відчулось у нас.

Але, напевне, найважливішою стає поява телебачення. Бо, зрештою, сама *дійсність* уже постала по-іншому, — з екрана суто технічного пристрою. Це було не давно відоме кіно, де знімались якісь актори й усе відбувалося згідно з наданим сценарієм тут одразу з'явилися самі люди й невигадані події. Втім, ішлося про дещо потужніше за друковану пресу та радіо, бо всі ті події можна справді було *побачити*. Складалася зовсім інша, нова «реальність», яка ставала впливовішою за дійсність.

Адже, зрештою, з'ясувалося, що, висвітлюючи «реальні» нібито речі, телебачення має змогу подати їх у бажаному для себе ключі… Звісно, мотиви при цьому позначалися надто різні: на Заході — політичні чи суто рекламні, між тим як у нас — «ідеологічні» та «виховні». Проте було тут і дещо спільне, й насамперед оте бажання впливати на глядачів. І формувати потрібне собі ставлення й розуміння.

Не дивно, що телебачення (подібно до кіно чи театру) «попередньо» має визначити зміст і спрямування своїх ефірів. Але звідси й виникає колізія. З одного боку, ми бачимо щось і справді реальне; проте, з іншого — наперед уже зрежисоване. — Відбувається така сама вистава.

Ця вузька, здається, проблема несподівано стає ледве не ключовою… Завдяки цьому, сказати б, ефекту, тепер і саме́ суспільство буде сприйматися ніби знову-таки вистава. — Тут одразу можна згадати про Гі Дебора та відому його роботу «Суспільство вистави» (чи, може, «видовища»)[2].

Якщо знову повертатися до розваги нашої молоді з отими сценками, можна визнати, що вони були цілком органічними для «суспільства вистави» в його радянському варіанті. Й невипадково стали настільки поширеними… Не дивно, що це видовище не зникло й надалі. — Вся справа була насамперед у великій аудиторії, що виникла за радянської доби та чекала продовження. Ці настрої чи не відразу відчули найбільш активні прихильники того дійства, бо зараз ота велика глядацька маса гарантувала певні доходи. Й передусім, якщо пробитися на телебачення.

Тоді справді збираються вже знайомі й нові команди, хоча, напевне, підбір акторського складу стає значно ретельнішим. Адже з'являються люди з якоюсь освітою чи підготовкою. Та, врешті, це тільки підтвердило саму суть отого дійства. За самою своєю природою, воно суто вторинне й, очевидно, непрофесійне, бо здатне лише до пародії.

Певну роль у невисокому рівні того видовища зіграли й самі глядачі. Не хотілося б їх ображати, проте це були люди не надто вимогливі, — не такі,

---

[1] Див.: *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса // Собрание сочинений. – ,М.: Языки славянских культур, 2010. – Т. 4 (2).

[2] Див.: *Дебор Г.* Общество спектакля. Комментарии к «Обществу спектакля» – М.: издательство «Логос», 2000.

що відвідували театр або слухали справжню музику, — вони жваво реагували на доволі сумнівні жарти. Й постав один-єдиний (і вирішальний) критерій: якщо люди сміються, все добре. Це, напевне, не був уже суто народний сміх, який з'явився з єднання всіх учасників того дійства. Тепер одні заробляли, тим часом як інші відпочивали та розважалися.

За старою, ще радянською звичкою, ті вистави не зачіпали політику, хіба що вкрай відсторонено. Та згодом одна команда звертається саме до неї, причому доволі впевнено, відверто, з упізнаваними персонами. Й, напевне, найголовніше. — Це вже відбувається на відомому й популярному телеканалі, тому такі персонажі дуже скоро стають і справді майже загальновідомими. Саме звідси й починається те, чого ніхто не міг уявити…

Слід окремо наголосити, що йдеться не тільки про невибагливе шоу. Тут одразу помітне дещо ширше й потужніше. Недаремно ми відзначали вже Гі Дебора та «суспільство вистави». — Крім того, можна згадати про Бодріяра та відому його роботу «Симулякри і симуляція», де цікаво була розгорнута поширена тоді думка про те, ніби знаки та копії стали значно «реальнішими» за дійсність. Отже, сьогодні панує вже така собі штучна «гіперреальність». Або буквально: «Реальніше за реальне» [1].

Щойно згадана книжка мала дуже великий успіх, адже це розуміння було зображене, наприклад, у чудовому фільмі «Матриця», й популярне тоді слівце «симулякр» усі тулили, де тільки можна. Та, напевне, маємо визнати, що це бачення здавалося надто книжним і філософським. Адже складно було й уявити собі таке, що телевізійна картинка стає реальнішою за реальність. Аж раптом і справді…

Це виявилося не тільки можливим, але й суто реальним, і сталося це чомусь у віддаленій Україні, що й раніше була відома хіба своїми напастями. Проте зараз ішлося про пародійні веселі «скетчі», де висміювали політиків. Уже звідси з'явився цікавий задум: якщо наші політики такі рідкісні нездари та пройдисвіти, то чому б не створити — дещо зворотнє. Й показати, що буде, коли до влади потрапить якась інша людина, не зіпсована ще політикою…

Для втілення цього плану було знято телесеріал і насправді показано, що звичайна людина, вчитель історії, таки стає Президентом!.. Усе подальше нині добре відомо й увійшло до підручників. Актор, який виконує цю роль, уже невдовзі був обраний на найвищу посаду.

Тобто суто телевізійна й цілком умовна «картинка» стала насправді «реальнішою за реальне». Виявляється, це не вигадка філософів, а розуміння саме сучасного світу. Втім, у нашому випадку слід окремо згадати й інше. — Перевагу тут отримала не лише «гіперреальність», але також і непрофесійна, до слова, діяльність. Адже зараз у президента не було не те що достатньої, просто ніякої підготовки.

Не варто, проте, казати, ніби це лише казус. У «суспільстві вистави» дещо подібне стає ледве не нормою. — Прикметно, що Дебор у «Коментарях» (які писалися пізніше, ніж основна частина книги) наводить окремі приклади вже загального нині руху «до зникнення будь-якої справжньої професійної компетентності»… Й буквально. — «Фінансист виходить співати, адвокат стає

[1] *Бодріяр Ж.* Симулякри і симуляція — К.: Основи, 2004 — С. 119.

інформатором поліції, булочник демонструє свої літературні прихильності, актор править, кухар філософствує…»[1].

Певна річ, «актор править» особливо впадає в очі. Та враховуючи те, що «Коментарі» були написані 1988 року, можна найперше сказати, що мова про Рональда Рейгана, про тодішнього президента США, який іще змолоду був актором. Але справа не в конкретній особі, бо тепер уже «править актор» у широкому розумінні, — тобто людина, що дбає не стільки про результати, скільки про враження й емоції глядачів.

Отже, надто знайоме нам явище, таке начебто виняткове, вже добре було відоме на Заході. Й постало дуже суттєвою рисою саме сучасного світу. Втім, у нашому випадку, за давньої неспроможності до професійної праці, все видавалося гострішим та гротескнішим.

Причому знову ж ідеться про нехтування саме фаховими підходами… Бо раз уже сталося таке диво, то потрібно було запросити спеціалістів і діяти згідно з їхніми рекомендаціями. Та, зрештою, й неможливо комусь одному мати всі потрібні знання. — Проте вийшло по-іншому, бо найближчими знову були всі ті, хто й раніше, хоча нині вже довелося займатися не шоу-бізнесом, а державними справами (!).

Не дивно, що політичні події дедалі більше були подібними до вистави. Щиро кажучи, це влаштовувало глядачів, які бачили те саме, до чого звикли. Подобалося це, звісно ж, і президенту, бо вміння зображувати когось іншого було, напевне, головною його відзнакою. З'явилася лиш одна суперечність… Адже це не розв'язувало нагальних і невідкладних проблем.

До слова, життя, неначе навмисне, влаштоване саме так, аби наслати великі напасті тоді, коли не кращі можливості для протиборства. Й не можна вже нічого відкласти, треба діяти тут і зараз. Отже, врешті, постали виклики. Втім у нашому випадку, попри всі небезпеки, це давало й нові можливості. Приміром, у протидії тому, що було визначене Бодріяром як «ера симуляції». Чи хоча б у розумінні загроз, які становить ігнорування, власне, реальності, зважаючи на продовження вистави.

Та найперше повернімося до початку, до поставленого там епіграфа. Примітно, що Дерида звертав увагу на виноски, посилання й певний епіграф, які «для того, хто вміє читати, значать іноді більше, ніж так званий основний чи головний текст»[2]. — Отже, знову знайомі рядки:

— Хай чабан! — усі гукнули, —
за отамана буде.

Цього разу варто відзначити й інше: що чабан опиняється на посаді, треба сказати, небезпідставно. За дуже демократичною, по суті, процедурою. За більшістю голосів, і до того ж абсолютною. — Тому далі ці недосвідчені поки що виборці вже несуть і свою частку відповідальності. ▪

м. Запоріжжя,
взимку 2021–2022 р.

---

[1] *Дебор Г.* Общество спектакля. Комментарии... С. 142.

[2] *Деррида Ж.* Диссеминация. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007 – С. 252.